

אברהם לייסין

א

אברהם לייסין היה משורר וסופר מפורסם באידית ותפס מקום נכבד במפלגה הסוציאליסטית ובחברה היהודית הכללית. יותר מארבעים שנה עמד על המשמר להפיץ את אמתיותיו ב"צוקונפט" ובכח עריכתו המצוינת ועבודתו המתמדת העלה את הירחון הזה למדרגת ועידה של סופרים ומרכז התנועות הספרותיות והחיים היהודיים באמריקה.

בתור איש הרוח — א. לייסין הוא הופעה מיוחדת במינה. בפשטותו הטבעית, בתמימותו, באהבתו לאמת הטהורה ובשנאתו למסורת הכנופיה ונימוסיה הנבובים — עמד יחידי בין בעלי מפלגתו הנכנעים אל הגבלות מעושתות ומשמעת מלוכדת והמביטים על העולם מתוך משקפים עמומים של הסיעה והמפלגה. מתוך נסיונות החיים והמון תהפוכותיהם וניגודיהם יצר לו לייסין השקפה סוציאלית-מוסרית מ ל ש ל ו שאינה נמדה במידה הרגילה ואינה גזורה על פי האפנה המקובלת בשוק.

רך ונעים על פי תכונתו, אוהב יופי באמנות ובחיים, אחד ממעריצי התנ"ך וממחפשי פניני הרגש המזהירות בכל רחבי הספרות שלנו עד החסידות ורזיה — הוא קפדני וקשה בנוגע ליסודות המוסריים והדעות שלו, שהותכו וחושלו במעבדתו הרוחנית לאט-לאט בתוקף דרישות החיים האכזריים. הוא לא היה מסוגם של אותם העסקנים הציבוריים הלהוטים אחרי הפרסום ואחרי הרעש של בחירות והצבעות. הוא אוהב את הצניעות שבקדושה, את השקט והמנוחה בין ארונות-הספרים בתוך מחקרי ההגיון ויצירי האמנות ששם מתעצם האופי, מתבכר הרעיון והאדם מזדכך בבדידותו.

עמידתו ברשות עצמו, מבלי הכנע להסכמיות, ונטיתו לנתח כל דבר על פי יסודות ההגיון באו ללייסין בירושה מאבותיו הגדולים, משולשלתא של משפחתו, מר' רפאל הכהן, ראש הישיבה במינסק במקומו של בעל "שאגת אריה", ואח"כ רב בקהלות אה"ו. הרבנות של אותה התקופה היתה עדיין קשורה ומעורה בעבודה ציבורית רחבה והצטיינה בחוש

לאומי-פוליטי בריא, המתבלט בלייסין הסופר ובכשרונו לחדור לפרובלימות הסבוכות של זמנו. ניצוצי אור אלו באו לידי גילוי גם בשריג אחר של אותה המשפחה המפוארה, בגבריאל ריסר, במאמריו ובהתקפותיו נגד גזל משפט אחיו בגרמניה — בסיס מוסרי משותף לשניהם.

ב

עוד בילדותו, בשעה שנקרא עדיין א. וואלט, התנכר הנער בידיעותיו בתלמוד ובכשרונו למצוא סמוכין בין הסוגיות היותר חמורות — ודבר זה השפיע על היחסים הקרובים והלבביים אליו מצד הסביבה וביצר לו מקום הגון בין חבריו. בשנה החמש עשרה לימי חייו אנו מוצאים אותו בסלובודקה, בתוך קבוצת המוסריים, טרוף ספקות והרהורים על האדם והחיים, על אלהים וחביוני הבריאה. לפי עדותו של אחד מחבריו — "מאמין גדול היה הצעיר לייסין בתקופה ההיא" וה"מקרא כפשוטו" היה בעיניו כעין חילול קודש והוא התעמק לחשוף את הרזים הצפונים באותיות התורה, בכל ניביה ותגיה.

ובאמת סימנים של בגרות רוחנית נראו בלייסין כבר בצעירותו. בהיותו בן שבע עשרה שנה היה בקי בספרות הרוסית וידע את טובי מבקריה ומשורריה. לא עברו ימים מועטים והוא בראש פלוגה סוציאליסטית בעלת גוון מיוחד, שהשתגשה ברבות הימים והכניסה זרם חדש בתנועה זו הנושא עליו את שם "וואלטאוטשינא" או "וואלטיזם" כשם מחוללו.

וואלט-לייסין קיבל את טבילתו הסוציאליסטית — לפי דברי רוזנבוים חברו — בוילנה. אולם הוא לא נכנע מפני "הדוגמות המוגבלות שלה". את הרעיון הסוציאלי העביר מתחילה דרך צינורי נפשו המושרשה במסורה של עמו, ומשם, טבולה בצער האומה ויסוריה, היא יוצאת מזוקקה ונעשית ליצירה מוסרית המלווה אותו על דרך עבודתו הספרותית-הציבורית. ביחסו אל שאלת היהודים תפס לייסין עמדה מיוחדת המבדילה אותו לטובה מחבריו הסוציאליסטים. האחרונים, מושפעים מן הספרות הרוסית של התקופה, העריצו רק את ה פ ו ע ל ו ה א כ ר ה ר ו ס י — בעוד שלייסין, "חניך הרחוב", הרגיש בראשונה בצערם של עניי עמו. רגיל היה בפי לייסין כי במהפכה העתידה היהודי יסכול פי-שנים מבן עם אחר — הוא יסכול בתור אדם ויהודי ועלינו לדאוג לכל הפחות, כי טובת-ההנאה שלו מן החופש העתיד לבוא תהא בערך שווה לקרבנותיו המרובים.

הפתגם הזה מזכיר לנו את לברוב ותביעתו: — „שכר משנה בשביל האכר הרוסי — בעד שעבודו הוא ובעד האפשרות שנתן בעניו וסבלנותו לבני האצילים“ הולכי בטל להשתלם במכללות, ללקוט את רעיון החופש והשחרור ולהפיצו אחר כך בין השדרות הרחבות של העם.

לייסין היה ונשאר תמיד ה מ ר כ ז - ה י ה ו ד י בתנועה הסוציאליסטית-האנושית. ההיקפים מתרחבים, מסתעפים ואולי גם מתפתלים, אולם הנקודה המרכזית על מקומה עומדת, ולכן בכל השאלות האנושיות הוא מפנה מיד את מבטו אל התרבות העתיקה של עמו, „אל תרבות מעיונים של גבורי החופש והחיפוש — של אצילי המוסר והמחשבה“. בה הוא מוצא איזה סמך וסעד, איזה רמז קל, שביב אור בודד המתווה לו את דרכו. ההזדהות עם גורלו ההיסטורי של עמו משמש לו מקור של השראה ויצירה וכל מה שיצר הרוח העברי בכל מקום שהוא ובכל צורה שהיא — מוצא בו את מכבדו ומעריצו. את קארל מארקס ויצירותיו צריכים לזקוף על חשבון הגניוס העברי, כמו את הרמב"ם והבעש"ט ויצירותיהם הם — וכולם ראויים למלכות שמים. ולפיכך הוא, כמו גבריאל ריסר קרובו, שונא כל כך את הבגידה הדתית, ובימי הטשטוש הדתי במפלגת הסוציאליים נשאר לייסין יהודי גא, וגאותו הלאומית עמדה לו, לפי הודאת אחד החברים שלו „להשיב רבים מן השמד — ולקרבם אל היהדות“. „אברהם היחידי בין אלפי התרחים שסבבו אותו“ — כמבטאו השנון של אחד הסופרים העבריים.

ג

את עבודתו הפיוטית באמריקה התחיל א. לייסין, לפי דברי ש. ניגר, בשעה קשה לו ובלתי מוכשרת כלל למשא נפש וחזון. בחוץ שלטה אז צעקנות תעמולתית ושתדלנות קולנית להפיץ את „האידיאלים החברתיים“ שהודככו שם, ברוסיה, במסתרי המרתף והוצאו החוצה למכירה סיטונית פה בתוך אוירה יותר נוחה וחפשית. „מבשרי ישועה מכל המינים והגוונים עמדו על פתחי חנויותיהן של הסיעות הסוציאליסטיות והציעו את סחורתם העבשה“, ותגרני „המשיחיות“ החדשה הרגיוזו בקולותיהם את האויר וגזרו כליה על חזון ורגש, מסורה ודת כעל „ענינים שאין להם תפיסה בחיים הממשיים“. לכאורה, צריך היה הסוציאליסטן הצעיר להספח גם הוא אל המקהלה הרעשנית ולעזור ל„אחים בדעה“ לנהל את המלחמה-

המפלגתית האכזרית, ולהוציאה "השערה אל ההמונים". לתכלית זו היה עליו להשמע לדרישת השוק ולהשתמש גם במוזה שלו "בשביל שירי מלחמה, נצחון ונקמה" כמו שעשו אחרים. אבל מתנת אלהים זו, שבה "נחן המשורר, היתה עדינה וענוגה יותר מדי ונרתעת מפני היריד של פרוטות והסחר-מכר במלים מקשקות". במקום היציאה אל ההמונים — הוא קורא אותנו אל "פינת השקט שלו בליל הכשפים-והרוז", ושם בחשאי הוא מגלה לפנינו את סוד געגועיו המוצנעים ומאוויו הטמירים. בשיחה לירית רכה ונעימה הוא שופך חזיון נפש בודדת ומתמוגגת בצערה, ושם בחביון הליל אנו שומעים צלילים אחרים לגמרי. איש המפלגה מתערטל וגז — ולפנינו משורר-אדם, שכובשים את רגשותיו בעל-כרחו — ומדהימים אותם — והוא צועק מכאב פנימי... הוא רוצה לבכות, לשיר, לגרש את השטן המכהה את הרגש, להמס את השעמום הקר הלוחץ את הלב —

און זאָלען זיך טראָגען די לידער

אין מעכטיגע שטורמישע טענער,

און אויפהויבען הויך די נשמה,

אלץ פרייער, אלץ העלער, און שענער.

עלית נשמה — במקום חמרנות יבשה, במקום מפלגתיות צרה — חרוזי יקוד מלאי פניני דמעה. אמנם גם המשורר יודע כי "לשיריו אין הד בחיי הסביבה", כי "קולו יבלע בצריחות העורבים המקרקרים". אבל הוא מוסיף לספר לנו בחשאי על "היחוד העולמי", על "המרחקים המתקרבים" ועל המשורר הקוסם הקולע במקלעת אחת שמים וארץ, ירח וכוכבים וגם גרגר האבק הקט, ומזמין את כולם "למשתה האהבה":

ליבע צו אלץ וואָס האָט אָטעס און לעבען

ליבע צו אלץ וואָס איז טויט...

אהבה כללית לכל נברא. לא אהבה מפלגתית פרוכה ומוגבלת כזו שאנו מוצאים בחרוזי ווינטשבסקי וחבריו. לפני לייסין המשורר אין סיעות ופלוגות ואין גם תחומי הזמן והמקום, כי מכל העולם הוא יונק ונזון מכל מה שיש. "חרוזים, רוחות וצלילים" מתמזגים אצלו להרמוניה ומוצאים בו את גואלם. יהום לו הרוח בחוץ, יתחולל סער של תאוות וצביונות בני רגע וחלוף — הוא מחפש זהרורי אהבה ויופי נצחיים בכל מקום שהם — ב"ערבים" ו"מחשכים" המלאים הוד סודי וב"אשף הים" וצבעיו המרובים, בשעשועי העננים הפזורים. בשיר "אָ ראָמאַן" מתוארת

„האהבת האלמת והעולמית“ בדמותו של הירח. הציורים כל כך מצומצמים, מקופלי שטח ונגוהות, עד שאנו משתאים לחליפות המראות והגוונים שבהם. הירח השובב מתרפק בגעגועים וכמיהה על הזקן הקר — הים. הוא מתפנק לפניו ועושה מעשה נערות, והלה, הזקן האשמאי — משתטח בגאווה ומתגנדר באיילותו — ומרחוק עומד לו כוכב זעיר, ממצמץ בחשאי — מתבייש ונעלם, ונשארים רק אלו השנים — הירח הפיזי והוא — „דער אַלטער ליידאַק“...

לפעמים בתוך הצלילים שטופי הזוהר הזולפים עלינו מעברים ננעצת כעין אנחה רחישית ומרה. עייף המשורר („על החוף“ „שוחים אנו“). מעיק ולוחץ אותו — לא משא השאלות ה ח ב ר י ו ת הארורות — אלא סוד „האפס הנורא“, כשלוננו של האדם בפני הכח הפאטאלי שבבריאה, בפני הגורליות שאין ממנה מוצא. „אנו שוחים בחשכה — אבק אדם ניתן במועקה“... את הדם של נדודי רוח אלה אנו שומעים בשירו „אליין“:

פינצטערטן פאַר אונז די ענדלאַכקייטען אונטען

גליווערט אויבען גראַ אַ ענדלאַזער — ניטאָ

המשורר לא נקה גם מן הקרעים הנפשיים שכל כך ציערו את גדולי התקופה החולפת, „ילדי הבינים“, כברדיטשבסקי, פייארברג וחבריהם. גם הוא — כפי מבטאו השנון של ביאליק — „יצא בשעת בין השמשות לבקש את כוכבו“ — ונתקע בין התחומין. לייסין בעצמו כאילו מכחיש את הדבר ובשירו „און איך בין יונגעהייט“ הוא חושב את עצמו למ ש ו ח ר ר, „הצללים הישנים התרחקו והם נאלמים וגוועים“... אך די ללוות אותו בטיווליו הליליים „בתוך האורות של בראָדוויי“, בשעה שההמון מתפזר בין בתי האוכל והתענוגים — והוא נשאר יחידי בין צללי הדורות — להרגיש את תלישותו ועומק געגועיו ל„עולם אחר“.

„און אויף אַ פרעמדער ערד אַ פרעמדער גיי איך אום

און פרעמדקייט קוקט אויף מיר פון אַלץ און אומעטוס“...

משתתפים אנו בצער־בדידותו ויתמותו של המשורר בשעה שהוא קורא מ„מעמקים“ אל אותו העצם הנאצל שנגלה לו בילדותו ושהאיר את דרכו האפלה.

כן — „פה ושם“. ההבדל בינו ובין הספקנים שבאותו הדור הוא רק — ב מ ק ו ם. הם שואפים אל — „מעבר לרחוב“ ולייסין — אל הרחוב, אולם כאב הגעגועים והלבטים הפנימיים שווה בשניהם.

ד

כאמור, הרבה יסודות לאומיים פזורים בשירתו של לייסין, הרבה רמזים והשוואות, המזכירים לנו את עברנו העשיר, מציצים מבין חרוזיו העדינים. הצער האנושי משוזר אצלו תמיד עם הצער היהודי ובכל פינה שאנו פונים שם מוצאים איזה שריד נשכח מבית כנסת ישן, איזה ניגון תועה של תפילה עתיקה, קבר נחרש, מצבה שנתקלקלה ורב זקן הבוכה על גלות השכינה...

ב"אשרי תמימי דרך" שלו — כמה התרפקות על העבר-העכור, על ה"קלויז" המלאה רשרוש של לוויה בשעה שהקהל מתכונן "ללוות מת מצוה — את השבת" — והוא הנער יושב עצום-עין, מקשיב לניגונים העצובים ומתנשא באוויר אל יום שכולו שבת... ב"בליל תשעה באב" התמזגות עד לידי ביטול היש עם אומה דוויה, עם צערה הגדול ויסוריה המרובים:

אָ גיב איך זאָל זיין פאַר מיין אומה
אָ שטויבעלע כאַטש אויף דעם וועג,
וואו טרעטען אין פרייד זאָל זי ענדלעך
צום אויפגאַנג פון בעסערע טעג.

ואותו הרב ר' לייב שבשעה שהוא נכנס אל בית הכנסת "היה המשקוף מתרומם לכבודו והעננים בעצמם היו מושיטים לו את השופר לתקוע" — עיד הבעש"ט ותפילותיו הרוחניות — כולם הם אישי נוגה שכשאתה מביט בפניהם הקורנות, לבך מתמלא גאון, כי אנשים כאלה חיו בתוכנו והם היו אומנינו ליגון ומחנכינו לסב...

הבאלאדות של המעונים, מעוני הרעיון הדתי והסוציאלי, זרועות אור נצחי השופע מגיבורי ישראל, "שנהרגו ונשחטו על קידוש השם". כמה חן נוגה, בינת-אנוש ואומץ-לב שפוכים על פניהם הענוגים והחזורים בשעה שהם מתקינים את עצמם לגרדום? כמה ערגון למות, כמיהה לנצח בלב אלה "השומרים הנאמנים לצלם האלהים בעולם".

כמעט כל השירים הללו מצטיינים בפשטותם הטבעית ובמנוחה האפית הפרושה עליהם. אולם כל ניב הוא עורק רעיד בחשי, כל ביטוי — נחשול של צער כבוש ועל כולם חופף שקט הוותרון והסליחה...

הנה — רבי עקיבא, הגיבור התלמודי, שחייו משובצים בכל כך פרחי הוד וחולשת גבר. הוא מכשיר את עצמו ל"חג־נפשו" — למות :
זיי געגרוסט תלין, זיי געגרוסט — לייד ...

ושוב — ישיש בן שמונים, יהודה בן בבא יושב בין הרים, בין אושא לשפרעם, וסומך חמשה זקנים ובעוד רגע — ועשוהו ככברה... והנה מהר"ם מרוטנבורג ושמעון מימי — הרב האחרון בפורטוגאל — נשמות נוחות ועדינות, המתקדשות בצערן ומתעלות ביסוריהן . . .

ומאיך גיסא — "הקדוש" — הנפח ופרומה פרומקין — שניהם נושאים בעיניהם את "צער העולם", שניהם חולמים על חיי עבודה ואושר לכל הנחשלים — וגם הם מחכים למות :

זי האָט פון מארטירטוס שטענדיג געחלומט,

געוואָרט אויפן טויט־שטראַף ווי אַ כלה.

וגם נשמתם הם פרחה ב"אחד" — ב"שחרור אחד" לכל הסובלים... המוות משווה את כולם. מקלעת גורלית אחת בנזר האומה...

ה

אומרים כי המשורר והפובליציסטן שבלייסין מתנגחים זה בזה וכל אחד חי לפעמים על חשבון חברו וניזון הימנו — וערבוב תחומין זה הוא הוא שמביאו לידי פגימה בשתי הרשויות גם יחד. — המשורר הלירי שבו מבליט את היסוד החברתי, והציבוראי — ח י ע ל ה ר ג ש ו ה ד מ י ו ן המופרז.

בנוגע לשירה באות הבאלאדות שהזכרנו וכל יתר השירים הליריים ומטפחים על פני המגנים ומראים עד כמה מסוגל היה המשורר שלנו לדבקות עילאה עם יצוריו עד כדי התפשטות הגשמיות. אולם גם הפובליציסטיקה שלו היא חטיבה בפני עצמה והרגש העז המפעם בקרבה גורם רק לשיפורה ושיבוחה.

כל המצוי אצל הפובליציסטים העולמיים כברנה, הארדן בגרמניה ומיכלובסקי ורוז'אנוב ברוסיה מוצא בהם "התלהבות לירית", כמבטאו של וואסרמאן במאמרו "דער ליטעראט". ביחד עם השקפה מוסרית מכניעה, מתבלטת בהם השפעת רגש בוער וכובש, עוז הביטוי ויפי הצורה — כל אותם הסממנים שהשתמש בהם לייסין בתור תבלין למאמרו. נוסף לזה —

חושו ההיסטורי הבריא והארת המאורעות על ידי הנקודה היהודית
המאירה, העומדת במרכזה של השקפת עולמו.

הארה היסטורית מעין זו אנו מוצאים, לדוגמה, במאמריו „הגפת
הדלתות בכוונה” המרעיש אותנו ביפי ההרצאה, עוז ההבעה והיתולו הדוקר.
אנו קוראים בו על כל אלו „ההגדרות המסולסלות והיפות” השגורות
בשוק-החיים, על „חסד לאומים” ו„מוסר אנושי” וכיוצא בהן. ככה מצוינים
גם המאמרים „יודז'ין דבס בוואשינגטון”, „הקונגרס היהודי”, „האוניברסיטה
על הר הצופים”, „אנגליה, רוסיה ותורכיה” ועוד ועוד. בכולם הוא הגיוני,
מלוטש, בלתי תלוי בדעת אחרים, בלתי נכנע למידה המקובלת בשוק —
ועל כל זה יהודי שאף על פי „שמזהיר לו מרחוק עתידו של עמו —
הנה העבר השחור שלו מכהה לפניו את תארו” וכל התקוות ה„אנושיות”
אין בכוחן לפכח את יגונו. מכאן גם התחושה הפנימית שלו — „כי —
הפרוליטאריון היהודי אינו חלק מן הפרוליטאריון הכללי, כי אם קטע מן
העם העברי” ולפיכך „חלילה לנו לזלזל בשאיפתו של העם הזה
לארץ מולדתו לבסס שם את חייו על יסוד שלטון עצמי-לאומי”. ומכאן
גם אותו הטון החריף נגד ההנהגה הציונית המשקעת את עצמה בקישוטי
התנועה, על חשבון תכנה הפנימי, „העוסקת בדברים של מה בכך וזונחת
את הגברת יסוד החלוציות בתנועה”. . . מאותו המקור נובעת גם ההכרה
העמוקה של לייסין בסינתיזה העתידה לברא בין הגלות
וארץ ישראל שבכחה לחולל נפלאות גם עכשו, כשם שהסינתיזה
בין היהדות העתידה הארץ-ישראלית והגלותית הרימה את היצירה
המוסרית שלנו לאחד החזיונות הנעלים בחיי הרוח של העולם.
ככה היה אברהם לייסין בפרוזה כמו בשירה. אופק המחשבה שלו
— מרחבי העולם, ומרכזה — חיי עמנו בכל הדורות.